

ԱՆԻ ՄԻՋԱՅԵԼՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության
իրավական ապահովման վարչության պետի տեղակալ,
ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի
դասախոս

ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ ՀԱՅՅԱԴԻՄՈՒՄԸ ՎԱՐՈՒՅԹ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒ ՓՈՒԼՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է ընդդատության կանոնների խախտման դատավարական հետևանքների ուսումնասիրությանը և վերլուծությանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու փուլում: Հոդվածում նախ և առաջ ներկայացվում է ընդդատության հասկացությունը՝ հիմնվելով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» եզրույթի վրա: Այնուհետև քննարկվում առարկա են դարձվում՝ գործը տվյալ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելու և կայացված որոշումը բողոքարկելու հետ կապված հարցերը:

Հիմնաբառեր՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան», ընդդատություն, ենթակայություն, ընդդատության կանոնների խախտում, հայցադիմումի վերադարձ:

1948թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը բացարձակ արժեք ներկայացնող հիմնական իրավունքների և ազատությունների թվին է դասում յուրաքանչյուրի՝ սահմանադրությամբ կամ օրենքով իրեն տրված հիմնական իրավունքները ոտնահարվելու դեպքում այդ իրավունքները իրավասու ազգային դատարանների միջոցով արդյունավետ կերպով վերականգնելու իրավունքը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունն¹ իր հերթին սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության (61-րդ հոդված), անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք (63-րդ հոդված):

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի»² ՀՀ սահմանադրական օրենքի 8-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանների գործունեությունը պետք է կազմակերպվի այնպես, որ ապահովվի յուրաքանչյուրի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության միջոցով:

Նշված սահմանադրական դրույթների ուժով առանձնակի նշանակություն է ձեռք բերում քաղաքացիական գործերով ընդդատության կանոնների կարգավորման հստակությունը և դրանց խիստ

պահպանումը դատարանների կողմից արդարադատություն իրականացնելիս:

Քաղաքացիական դատավարության հիմնական խնդիրներից մեկը՝ քաղաքացիական գործի ճիշտ և ժամանակին քննությունն ու լուծումն է: Այդ խնդիրը կարող է լուծվել դատարանների գործունեության հստակ կազմակերպման միջոցով՝ իրական և արդյունավետ դատավարական նորմերի գոյության պայմաններում, այդ թվում և՛ ընդդատության կանոններին վերաբերվող: Դրա հետ կապված շատ կարևոր է ընդդատության կանոնների կարգավորման հստակությունը և դատարանների կողմից դրանց պահպանումը արդարադատություն իրականացնելիս³:

Դատական պաշտպանության իրավունքը, ի թիվս այլնի, ենթադրում է նաև, որ իրավաբանական գործի քննությունը և լուծումը պետք է իրականացվի օրենքով սահմանված, այլ ոչ թե կամայականորեն ընտրված դատարանի կազմի կողմից⁴:

Գործերի պատշաճ ընդդատությունը՝ որպես արդար դատաքննության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաքննության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից: Իսկ այդ պարտականությունն, իր հերթին, ըստ էության, ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում, բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող այնպիսի նորմատիվ ակտերում, ինչպիսիք են՝ ՀՀ

www.aradadutyjournal.com

Մահմանադրությունը (63-րդ հոդված), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (14-րդ հոդված) և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (6-րդ հոդված):

Ավելին, Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010)12 Հանձնարարականում ևս ընդգծվում է, որ դատարանում գործերի բաշխումը պետք է կատարվի օբյեկտիվ, նախապես սահմանված չափանիշի հիման վրա՝ երաշխավորելու համար անկախ և անկողմնակալ դատավոր ունենալու իրավունքը: Այդ գործընթացի նկատմամբ կողմերը կամ գործով շահագրգռված այլ անձինք ներգործություն ունենալ չեն կարող:

Ընդդատության ինստիտուտը, իր հերթին ուղղված լինելով գործը քննելու և լուծելու հարցում դատարանի լիազորությունները պարզելուն, անմիջականորեն կապված է օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանե եզրույթի հետ և ընդդատության ինստիտուտի բովանդակության բացահայտման համար այն ունի առաջնային նշանակություն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» երաշխիքը խորը մեկնաբանության է ենթարկվել. առանձին մեկնաբանվել են այդ երաշխիքի տարրերը՝ «դատարան (որը պետք է ստեղծվի օրենքի հիման վրա)» և «օրենք (որի հիման վրա ստեղծվում է դատարանը)» տերմինները, ինչպես նաև տրվել է «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» ընդհանրական մեկնաբանությունը:

Եվրոպական դատարանն ինքնավար իմաստ է դնում դատարանե տերմինի ներքո՝ բազմաթիվ նախադեպային աղբյուրներում մասնավորեցնելով այդ ինստիտուտի հատկանիշները:

Բեյլիուսի գործով վճռում՝ 1988թ., Եվրոպական դատարանն, ընդհանուր առմամբ, ամբողջացրել էր դատարանին՝ որպես օրգանական միավորի ներկայացվող պահանջներ: Դրանք մասնավորապես հանգում են հետևյալներին՝ որոշում կայացնելու հնարավորություն, հարցերի լուծում՝ իր իրավասության շրջանակներում, գործառնում միայն սահմանված ընթացակարգերի հիման վրա, անկախություն, անկողմնակալություն, անդամների պաշտոնավարման ժամկետ, վարութային երաշխիքների առկայություն⁶:

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» արտահայտությունը Մարդու իրավունքների եվրո-

պական դատարանը մեկնաբանել է նաև Սոկուրենկոն և Ստրիգունն ընդդեմ Ուկրաինայի գործով՝ նշելով, որ «Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» («տրիբունալ») հասկացությունը, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն, ներառում է դատարանների ամբողջ կազմակերպչական համակարգը՝ ներառյալ համապատասխան դատարանների իրավասության մեջ մտնող հարցերը: Այսինքն՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» սահմանումը ներառում է ոչ միայն դատարանի («տրիբունալ») գործելու իրավական հիմքը, այլ նաև դատարանի (տրիբունալի) կողմից կոնկրետ այն իրավական նորմերին հետևելը, որոնք կարգավորում են նրա գործունեությունը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն ևս իր որոշումներում անդրադարձել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի իրավական վերլուծությանը: Մասնավորապես Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից դատաքննության իրավունքի երաշխավորման համար անհրաժեշտ են մի շարք պահանջներ, որոնց պետք է բավարարի վեճը քննող դատական մարմինը: Այդ պահանջներից մեկն էլ այն է, որ դատարանը պետք է ստեղծված լինի օրենքի հիման վրա: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ նշված պահանջը սերտորեն կապված է դատարանի կազմավորման ընթացակարգի հետ, որը պետք է համապատասխանի օրենքին:

«Դատարանի» նշված չափանիշները արդար դատաքննության իրավունքի երաշխավորվածության լույսի ներքո դիտարկելիս՝ կարող ենք եզրահանգել, որ եթե ՀՀ-ում դատական համակարգի մաս հանդիսացող որևէ դատարան կոնկրետ գործ քննելիս օժտված չլինի որոշակի հատկանիշներով, ապա այն չի համարվի «դատարան»՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով: Արդյունքում՝ կարճաժամկետով անձի արդար դատաքննության իրավունքի խախտում:

Անդրադառնալով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» օրգանական տարրի «օրենք» բաղադրիչին՝ պետք է նկատի ունենալ, որ Ստրասբուրգի դատարանը հստակ փոխկապակցվածություն է տեսնում Կոնվենցիայի տարբեր հոդվածներում, օրինակ՝ 6-րդ, 10-րդ, 11-րդ հոդվածներում կիրառված «օրենք» հասկացությունների միջև: Այլ կերպ՝ «օրենքին» ներկայացվող պահանջները միասնական են: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կապակցությամբ այս թեզն արտահայտված է Գինի-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կանվալի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովի որոշման մեջ, որտեղ Հանձնաժողովը դիրքորոշում է հայտնում, որ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանն դրույթի մեջ «օրենքի» արտահայտության մեկնաբանման համար անհրաժեշտ է ելնել Սանդի Թայմսի գործով Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի համատեքստում «օրենք» բառի նախադեպային մեկնաբանությունից: Ինչ վերաբերում է Սանդի Թայմսի գործում վեր հանված «օրենք» հասկացության չափանիշներին, ապա դրանք երկուսն են՝ որոշակիությունը և մատչելիությունը:

Անդրադառնալով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» ընդհանրական մեկնաբանմանը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քննարկվող օրգանական տարրն ընդհանրական մեկնաբանելիս՝ Եվրոպական դատարանն առանձնացնում է երկու չափանիշ՝ դատական կազմը և դատարանի իրավասությունը:

Դատական կազմին են մասնավորապես վերաբերում՝ Լավենտսի և Պոստխովի գործերը, որոնցում դատարանն արդար դատաքննության իրավունքի ոտնահարում է արձանագրել այն պարագայում, երբ տվյալ գործը քննող դատական կազմի մեջ մտնող որոշ դատավորներ (իսկ Պոստխովի դեպքում՝ ատենակալներ) պատշաճ մակարդակի դատավորներ չեն եղել¹⁰:

Ինչ վերաբերում է դատարանի իրավասությանը, ապա այս հարցում Եվրոպական դատարանը լայն մոտեցում է դրսևորել՝ այս հասկացության տակ հասկանալով թե՛ գործը վարույթ ընդունելու և թե՛ գործին կոնկրետ լուծում տալու դատարանի իրավագործությունը:

Հիմնվելով վկայակոչված որոշումների համակարգային վերլուծության վրա՝ կարող ենք նշել, որ արդար դատաքննության իրավունքի անքակտելի տարր համարվող «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանն ղիմելու իրավունքը խախտվում է բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանը որոշում է կայացնում օրենքով հստակ սահմանված լիազորությունների սահմանն անցնելով, դատարանի կողմից իր գործունեությունը կարգավորող իրավական նորմերին չհետևելով, դատարանի կազմի ոչ օրինական լինելու և բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանը վարույթ է ընդունում և քննում է այն գործը, որը իրեն ընդդատյա չէ:

Այսպիսով, կարելի է նշել, որ ընդդատությունը, հանդիսանալով քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելու, քննելու, լուծելու, մի շարք հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնելու հարցում դատա-

րանների իրավասությունը որոշող չափանիշ՝ դատավարական նորմերի համակցություն է, որը կարգավորում է օրենքով սահմանված կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության ենթակա իրավաբանական գործերի բաշխումը առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև, ինչպես նաև գործի ընդդատությանը համապատասխան՝ այն մի դատարանից մեկ այլ դատարանը փոխանցելու հետ կապված հարցերը:

Կոնկրետ քաղաքացիական գործի ընդդատության ճիշտ որոշումը հանդիսանում է անհրաժեշտ պայման՝ դատարան ղիմելու իրավունքի իրականացման և արդարադատության մատչելիության իրավունքի երաշխավորման համար:

Ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքով տուժում են ոչ միայն առանձին անձանց շահերը, այլև ինքնին արդարադատությունը:

Դրա հետ մեկտեղ, ինչպես ցույց է տալիս քաղաքացիական գործերով ընդդատության որոշման ոլորտում ձևավորված դատական պրակտիկան՝ դատական մարմինների կողմից քաղաքացիական գործի լուծման ժամանակ թույլ տրված շատ սխալներ հանդիսանում են ընդդատության կանոնների խախտման հետևանք: Դա շատ հաճախ հանգեցնում է ժամանակի մեծ մասի կորստի, ինչպես նաև և՛ դատական մարմինների, և՛ իրենց խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների կամ օրինական շահերի դատական պաշպանության համար դիմող անձանց միջոցների անիմաստ վատման, ինչը, իր հերթին, էականորեն սահմանափակում է արդարադատության հասանելիությունը: Հետևաբար, առաջին ատյանի դատարանի կարգավիճակով գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանների իրավասությունների հստակ սահմանազատումը, այլ խոսքերով՝ քաղաքացիական գործերի ընդդատությունն ունի կարևոր նշանակություն ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման գործում:

Քաղաքացիական գործի ճիշտ ընդդատության որոշումը ունի գործնական կարևոր նշանակություն: Միայն դատարան հայցի ներկայացումը, ոչ ընդդատյա դատարանի կողմից հայցադիմումը վարույթ ընդունելը և քննություն իրականացնելը հանգեցնում են ընդդատության կանոնների խախտման, որը քաղաքացիական դատավարության տարբեր փուլերում կարող է ունենալ տարբեր իրավական հետևանքներ, ընդհուպ՝ դատական ակտի բեկանում:

Գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹² կարգավորումներից պարզ է

www.aradaradutyjournal.com

դառնում, որ տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքը հայցի հարուցման փուլում հայցադիմումը վերադարձնելն է:

Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս՝ դատարանը նախ և առաջ պարզում է հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ այն վերադարձնելու հիմքերի առկայությունը և միայն այդ հիմքերի բացակայության պարագայում՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշում է կայացնում:

Ընդ որում, նշված հիմքերի առկայությունը ստուգելու համար, դատարանը չպետք է կաշկանդվի հայցվորի կողմից հայցադիմում ներկայացրած պահանջի ձևակերպումից և պարտավոր է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու փուլում դրա բովանդակությունից հասկանալ վեճի բնույթն ու կիրառման ենթակա օրենսդրությունը, որպեսզի անսխալ որոշի նաև գործի ենթակայությունը:

Այլ կերպ ասած, հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս, դատարանը նախ և առաջ պետք է որոշի՝ արդյո՞ք վեճը ենթակա է դատարանի քննությանը: Եթե դատարանը պարզում է, որ վեճը դատարանի քննությանը ենթակա չէ, ապա մերժում է հայցադիմումի ընդունումը (ՀՀ ԶԳՕ 126-րդ հոդված, 1-ին մասի 1-ին կետ):

Նման իրավակարգավորումը կոչված է բացառելու դատարանների իրավասությանը չհանձնված վեճերի քննությունը և լուծելու այն դատարանների կողմից: Եթե գործը ենթակա չէ դատարանին, ապա դատարան դիմող անձը հայց հարուցելու իրավունք չունի, իսկ դատարանն իրավասու չէ խախտել այլ մարմինների իրավասությունը և լուծել նրանց վերապահված գործերը:

Ենթակայության հարցը պարզելուց հետո՝ դատարանը պետք է որոշի քաղաքացիական գործի ընդդատությունը, որը տարանջատում է դատարանների իրավասությունը դատական համակարգի միևնույն օղակի ներսում: Քաղաքացիական գործի դատական ենթակայությունը որոշելուց անմիջապես հետո՝ հայցադիմումն (դիմումն) ընդունող դատավորը պետք է պարզի, թե տվյալ գործն ընդդատյա՞լ է արդյոք այն դատարանին, որը սպասարկում է ինքը: Ընդդատության հարցը դատավորը լուծում է միանձնյա՝ հայցադիմումն ընդունելու հարցը լուծելու հետ միաժամանակ: Եթե գործն ընդդատյա չէ տվյալ դատարանին, ապա դատավորը վերադարձնում է հայցադիմումը (ՀՀ ԶԳՕ 127-րդ հոդվ. 1-ին մասի 1-ին կետ):

Հայցադիմումը վերադարձնելը հանդիսանում է քաղաքացիադատավարական պաշտպանության

միջոց: Որպես քաղաքացիադատավարական պաշտպանության միջոց հայցադիմումը վերադարձնելը իրենից ներկայացնում է կոնկրետ պահանջներ, որոնք անհրաժեշտ է իրականացնել դատական պաշտպանության իրավունքի իրագործման համար: Այդ պահանջները խոչընդոտվում են անբարեխիղճ հայցվորի կողմից քաղաքացիական գործով վարույթի հարուցմանը: Ընդ որում, անբարեխիղճ համարվում է այն կողմը, որը փորձում է իրագործել դատական պաշտպանության իրավունքը՝ շրջանցելով օրենսդրությամբ ամրագրված կանոնները, որի հետևանքով կարող են խախտվել այլ անձանց իրավունքները:

Դատական պաշտպանության իրավունքը կարող է սահմանափակվել՝ կապված հայցադիմում ներկայացնելիս կոնկրետ պայմանների չպահպանման հետ:

Սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը ներառում է դատարանի կողմից որոշումների կայացում: Ընդ որում՝ հայցադիմումի վերադարձման մասին որոշումը նպատակատուղված է նրան, որ վերացվեն խոչընդոտները շահագրգիռ անձի կողմից դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման ճանապարհին՝:

Հետևաբար, հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշմամբ, դատարանը պետք է մատնանշի խոչընդոտների վերացման ուղիները:

Հայցադիմումը վերադարձնելու խնդրին անդրադարձել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործում: Սույն որոշմամբ սահմանադրական դատարանը նշել է, որ դատարան (այդ թվում՝ սահմանադրական դատարան) դիմելու հետ կապված իրավահարաբերությունների օրենսդրական կարգավորման նպատակը ոչ միայն դիմումի բովանդակության վերաբերյալ պարտադիր պայմաններ սահմանելն է, այլև այն քննության ընդունելու (կամ չընդունելու) պատճառաբանման նորմատիվ պահանջի սահմանումը: Ի թիվս վերոնշյալի՝ դատարանը գտել է նաև, որ անձի իրավունքների դատական պաշտպանության արդյունավետ իրականացումը պայմանավորված է նաև օրենքներով նախատեսված ընթացակարգային պահանջների հստակ և միակերպ կատարմամբ, որպիսիք իրավական պայմաններ կստեղծեն, մի կողմից՝ անձի դատարան հասցեագրված դիմումը, դրանում բարձրացված հարցերն օբյեկտիվ գնահատելու, նաև այն հիմնավոր ճանաչելու, մյուս

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կողմից՝ դատարանի՝ այդ դիմումի քննության (այդ թվում՝ նախնական) արդյունքում պատճառաբանված որոշում կայացնելու համար: Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ օրենսգրքով նախատեսված է կոնկրետ իրավական կառուցակարգ, որի շրջանակներում դատարանն իրավասու է գնահատել հայցադիմումի ընդունելիությանն առնչվող պահանջների և պայմանների պահպանվածությունը:

Սահմանադրական դատարանը նշել է նաև, որ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին միջանկյալ դատական ակտ կայացնելով՝ դատարանը պատշաճ հիմնավորմամբ պետք է մատնանշի այն բոլոր առերևույթ թերությունները, որոնք թույլ են տրվել հայցվորի կողմից ներկայացված հայցադիմումում¹⁴:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ դատավորը միանձնյա կատարում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու և քաղաքացիական գործ հարուցելու բոլոր գործողությունները: Հետևաբար, դատավորը պետք է ձեռնամուխ լինի կատարելու բոլոր անհրաժեշտ դատավարական միջոցներն իրականացնելու ճիշտ գործողություններ՝ ապահովելով շահագրգռված անձի դատական պաշտպանության իրավունքն ամբողջությամբ: Հաշվի առնելով, որ ՀՀ Սահմանադրությունը յուրաքանչյուր անձի իրավունք է վերապահում դատարանում պաշտպանել Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իր իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, դատարանները պարտավոր են քաղաքացիական գործերը ժամանակին և ճիշտ քննելու միջոցով ապահովել այդ պաշտպանությունը, որը սկսվում է հենց հայցադիմումը (դիմումը) վարույթ ընդունելու և գործ հարուցելու պահից:

Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ առկա են հայցադիմումի ձևին և բովանդակությանն առաջադրվող պահանջների ձևական խախտումներ, ինչպես նաև պրակտիկ խոչընդոտներ, որոնք հնարավոր է շտկել գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում, ապա դատավորը պետք է ձեռնամուխ լինի հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, իսկ դրանում առկա անհատակությունները շտկելու գործը՝ դատաքննության նախապատրաստելու փուլում, ինչը բխում է անձի «դատարան դիմելու»¹⁵ և «դատարանի մատչելիության» իրավունքներից¹⁵:

Վկայակոչվածի համատեքստում, գտնում ենք, որ քաղաքացիական գործերը ժամանակին և ճիշտ քննելու միջոցով անձի ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իրավունքները, ազատու-

թյունները և օրինական շահերը դատարանում պաշտպանելը առավել արագ և առանց խոչընդոտների ապահովելու շահից ելնելով, հայցադիմումի ընդունելության փուլում տարածքային ընդհատության կանոնի խախտման պարագայում՝ նպատակահարմար է հրաժարվել հայցադիմումը վերադարձնելու առկա կարգավորումից: Փոխարենը առաջարկվում է նախատեսել այնպիսի կարգավորում, որի դեպքում դատարանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու փուլում հայտնաբերելով, որ գործն իրեն ընդդատյա չէ, այն հանձնում է ըստ ընդդատության, ինչն էլ, իր հերթին, կապահովի նաև քաղաքացիական գործով վարույթի իրավաչափ հարուցումը:

ուսքն, իհարկե, վերաբերում է այն դեպքերին, երբ բացի տարածքային ընդդատության կանոնի խախտումից՝ հայցադիմումը վերադարձնելու այլ հիմքեր առկա չեն:

Ասվածը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ ընդդատության կանոնների խախտման հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու դեպքերում, նույնիսկ հայցադիմումի վերադարձման հիմքը դատարանի կողմից նշելու պարագայում էլ հայցվորը պատշաճ ատյան որոշելու հարցում կարող է ընկնել անորոշության մեջ, ինչն իր հերթին՝ հանգեցնելու է անձի դատական պաշտպանության ձգձգման:

Իրավաբանական գրականության մեջ որպես նշված հարցի լուծման տարբերակ առաջարկվում է նաև սահմանել, որ եթե դատավորը գործն այդ դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով վերադարձնում է հայցադիմումը, ապա պարտավոր է իր որոշման մեջ ցույց տալ, թե հայցվորը որ դատարանին պետք է դիմի¹⁶: Այսպես, օրինակ, ՌԴ ԲԳՕ-ի 129-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է հայցադիմումը վերադարձնելու հետ կապված հարցերը, պարունակում է նորմ, համաձայն որի, երբ դատավորը վերադարձնում է հայցադիմումը, գործը տվյալ դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով, հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման մեջ պետք է անպայման նշի այն դատարանը, որին կարող է դիմել հայցվորը¹⁷:

Ասվածի հիման վրա առաջարկում ենք սահմանել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ ներկայացված հայցադիմումի ընդդատությունը պատկանում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանին, սակայն հայցադիմումը ներկայացնելիս խախտվել է տարածքային ընդդատության կանոնը, ապա դատարանը ոչ թե վերադարձնում է հայցադիմումը, այլ գործը հանձնում է ըստ պատշաճ ընդդատության:

Ըննարկման ենթակա հաջորդ հարցը վերաբե-

www.aradaradutyjournal.com

րում է ընդդատության հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման բողոքարկման հնարավորության վերաբերյալ հարցին:

Մինչև 05.01.2020թ. գործող խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե գործն ընդդատյա չէ տվյալ առաջին ատյանի դատարանին:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով, բացառությամբ՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 12-րդ կետերով նախատեսված դեպքերի:

Մինչև 05.01.2020թ. գործող խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը, որպես կանոն, ենթակա է անմիջական բողոքարկման: Այս կանոնից բացառություն էին կազմում հետևյալ երկու դեպքերը.

1. եթե գործը տվյալ դատարանին ընդդատյա չէ, այսինքն՝ հայցադիմումը ներկայացվել է ընդդատության կանոնների խախտմամբ,

2. եթե վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ ներկայացնող երրորդ անձի կողմից հայցադիմումը ներկայացվել է նույն օրենսգրքի 37-րդ հոդվածով սահմանված պահանջների խախտմամբ:

Այսինքն՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությունը վերոնշյալ երկու հիմքերով առաջին ատյանի դատարանի կողմից հայցադիմումը վերադարձնելու դեպքերի համար չէր նախատեսել հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման անմիջական բողոքարկման իրավական հնարավորություն: Վերոնշյալ հիմքերով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին առաջին ատյանի դատարանի կայացրած որոշումները վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա չէին:

Վճռաբեկ դատարանը կայացրած նախադեպային որոշմամբ, անդրադառնալով նշված հարցի քննարկմանը, փաստել է, որ գործը տվյալ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման բողոքարկման հետաձգված կարգի կիրառումն առանձին դեպքերում կարող է անհնարին լինել: Այսինքն՝ հնարավոր են դեպքեր, երբ անձի կողմից ներկայացված հայցի հիման վրա չկայացվի այն եզրափակիչ դատական ակտը, որի հետ մեկտեղ՝ անձն իրավունք կունենա բողոքարկելու հայցադի-

մումը քննարկվող հիմքով վերադարձնելու մասին դատարանի որոշումը: Մասնավորապես, նման իրավիճակ անխուսափելիորեն առաջանում է այն դեպքում, երբ առաջին ատյանի դատարանը հայցադիմումը վերադարձնում է՝ գտնելով, որ գործն ընդդատյա է մեկ այլ դատարանի, իսկ վերջինս, իր հերթին, համարում է, որ տվյալ գործն իրեն ընդդատյա չէ և նույն հիմքով վերադարձնում է ներկայացված հայցադիմումը: Քննարկվող իրավիճակում, անձը ոչ միայն հնարավորություն չի ունենում բողոքարկելու հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումները, այլև՝ արդյունքում ընդհանրապես զրկվում է դատարանում իր գործի քննության իրավունքից, քանի որ դատարանները համարում են, որ գործն իրենց ընդդատությանը չի պատկանում:

Փաստորեն, անձը, չունենալով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումները բողոքարկելու հնարավորություն, կարող է հայտնվել իրավական փակուղում՝ ձևականորեն ունենալով դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքներ, սակայն չկարողանալով դրանք գործնականում իրացնել: Մինչդեռ, իրավական պետության պայմաններում, պետք է երաշխավորվեն ոչ թե տեսական, երևակայական իրավունքներ, այլ գործնականում հնարավոր և արդյունավետ իրավունքներ: Այդ իսկ պատճառով Վճռաբեկ դատարանը կարևորել է վերոնշյալ դատական ակտերի անմիջական բողոքարկման հնարավորության օրենսդրական ամրագրումը¹⁸:

Նախատեսված փոփոխությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված՝ գործը տվյալ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը ևս ենթակա է անմիջական բողոքարկման, ինչը, կարծում ենք, արդարացված է, քանի որ այն խոչընդոտում էր դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման ընթացքն այնպես, ինչպես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված մյուս հիմքերով հայցադիմումը վերադարձնելը:

Միևնույն ժամանակ, հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հարցը, թե ի՞նչ իրավունքներով են օժտված կողմերը այն դեպքերում, երբ դատարանը գործը վարույթ է ընդունել ընդդատության կանոնների խախտմամբ, մասնավորապես, արդյոք նման դեպքերում արդեն որոշված ընդդատությունը ենթակա՞ է փոփոխության:

ՀՀ ՔԳՕ 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ սույն օրենսգրքի 21-րդ կամ 22-րդ հոդվա-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ծով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը հանձնվում է այլ դատարանի քննությանը, եթե պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ:

Դա նշանակում է, որ եթե ընդհանուր տարածքային կամ այլընտրանքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ գործը արդեն իսկ ընդունվել է վարույթ, ապա գործը հանձնվում է ըստ պատշաճ ընդդատության միայն այն դեպքում, երբ պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ:

Սակայն, այս պարագայում էլ բացառված չէ, որ դատարանը մերժի պատասխանողի առարկությունը և չփոխի գործի ընդդատությունը, որի վերաբերյալ դատարանի կայացված որոշումը անմիջական բողոքարկման ենթակա չէ: Պատասխանողը այս դեպքում գործի ընդդատության հետ կապված անհամաձայնությունը կարող է բողոքարկման առարկա դարձնել՝ միայն հետաձգված բողոքարկման կարգով: Մինչդեռ, նման դեպքերում խախտվում է պատասխանողի սահմանադրորեն ամրագրված իր դատարանում գործի քննության իրավունքը:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ, սակայն դատարանը, չնայած ներկայացված առարկությանը, գործը չի հանձնում իրավասու դատարանի քննությանը, ապա տարածքային ընդդատության կանոնների խախտումը պետք է հանգեցնի դատական ակտի անվերապահ բեկանման, քանի որ այդ դեպքում խախտվում է կողմի օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանում գործի քննության իրավունքը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նշել հետևյալը.

Ընդդատությունը, հանդիսանալով քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելու, քննելու, լուծելու, մի շարք հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնելու հարցում դատարանների իրավասությունը որոշող չափանիշ, դատավարական նորմերի համակցություն է, որը կարգավորում է օրենքով սահմանված կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության ենթակա իրավաբանական գործերի բաշխումը առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև, ինչպես նաև գործի ընդդատությանը համապատասխան

այն մի դատարանից մեկ այլ դատարանը փոխանցելու հետ կապված հարցերը:

Քաղաքացիական գործերը ժամանակին և ճիշտ քննելու միջոցով անձի ՀՀ Սահմանադրությանը և օրենքներով ամրագրված իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը դատարանում պաշտպանելը, առավել արագ և առանց խոչընդոտների ապահովելու շահից ելնելով, առաջարկվում է՝ հայցադիմումի ընդունելության փուլում, տարածքային ընդդատության կանոնի խախտման պարագայում, իրաժարվել հայցադիմումը վերադարձնելու առկա կարգավորումից: Փոխարենը, առաջարկվում է՝ նախատեսել այնպիսի կարգավորում, որի դեպքում դատարանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու փուլում, հայտնաբերելով, որ գործն իրեն ընդդատյա չէ, այն հանձնում է ըստ պատշաճ ընդդատության, ինչն էլ, իր հերթին, կապահովի նաև քաղաքացիական գործով վարույթի իրավաչափ հարուցումը:

Եթե պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ, սակայն դատարանը, չնայած ներկայացված առարկությանը, գործը չի հանձնում իրավասու դատարանի քննությանը, ապա տարածքային ընդդատության կանոնների խախտումը պետք է հանգեցնի դատական ակտի անվերապահ բեկանման:

- ¹ Ընդունվել է 06.12.2015թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005.12.05/Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118-րդ: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.:
- ² Ընդունվել է 07.02.2018թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.02.12/10(1368), ՀՕ-95-Ն:
- ³ Տե՛ս, Кузнецова Е. В. Институт подсудности в гражданском процессуальном праве Российской Федерации, Дисс. канд. юрид. наук: Москва 2004, С. 3.
- ⁴ Տե՛ս, Определение Конституционного Суда РФ от 4 июня 1998 г. «По жалобе гражданина Генина А.И. на нарушение его конституционных прав пунктом 1 части 2 ст. 122 ГПК РСФСР» // СЗ. 1998. N 30. С. 3799.
- ⁵ Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010)12 հանձնարարականը հաստատվել է 2010թ. նոյեմբերի 17-ին: Տե՛ս Հանձնարարականի 24-րդ կետը:
- ⁶ Տե՛ս, Case of Belilos v. Switzerland, judgment, 29 ապրիլի 1988 թվական, կետ 65-րդ:
- ⁷ Տե՛ս, Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine, judgment, 20 հուլիսի թվական, կետ 24-րդ:
- ⁸ Տե՛ս, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 24.07.2009 թվականի թիվ 3-96 (ՎԳ) որոշումը:
- ⁹ Տե՛ս, Case of Ginikanwa v. The United Kingdom, judgment, 09 մարտի 1988 թվական, Իրավունքի հարցեր, կետ 1-ին:
- ¹⁰ Տե՛ս, Case of Posokhov v. Russia, judgment, 04 մարտի 2003 թվական, Case of Lavents v. Latvia, judgment:
- ¹¹ Տե՛ս, Ղազինյան Գ., Մելիքյան Ռ., Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անկողմնակալ դատարան. Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային պրակտիկան և Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգը: Պետություն և իրավունք, Երևան, 2008, N 1-2, էջեր 3-17:
- ¹² Ընդունվել է 09.02.2018թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374) Հոդ. 208-րդ: Այսուհետ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք կամ ՀՀ ԶԳՕ:
- ¹³ Տե՛ս, Соловьева Т. С. Возвращение искового заявления в гражданском судопроизводстве. Дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов 2006, С. 15-18.
- ¹⁴ Տե՛ս, ՀՀ սահմանադրական դատարանի 17.04.2012թ. թիվ ՍԳՈ-1022 որոշումը:
- ¹⁵ Տե՛ս, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/1020/02/14 քաղաքացիական գործով 24.09.2014թ. որոշումը:
- ¹⁶ Տե՛ս, Պետրոսյան Ռ. Գ. Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, - երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2007, էջ 394-395:
- ¹⁷ «Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая)» от 30.11.1994, N 51-ФЗ (ред. от 23.05.2018) (с изм. и доп., вступ. в силу с 03.06.2018).
- ¹⁸ Տե՛ս, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԳ/20761/02/18 քաղաքացիական գործով 20.10.2020թ. որոշումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր: Ընդունվել է 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին:
2. ՀՀ Սահմանադրություն: Ընդունվել է 06.12.2015թ.: ՀՀՊՏ 2005.12.05/Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118-րդ: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.:
3. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (09.02.2018), ՀՀՊՏ 2018.03.05/16 (1374), 09.04.2018:
4. «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի» ՀՀ սահմանադրական օրենք (07.02.2018թ), ՀՀՊՏ 2018.02.12/10(1368), ՀՕ-95-Ն (09.04.2018թ):
5. «Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая)» от 30.11.1994 N 51-ФЗ (ред. от 23.05.2018) (с изм. и доп., вступ. в силу с 03.06.2018).
6. Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, - երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2007:
7. Ղազինյան Գ., Մելիքյան Ռ., Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անկողմնակալ դատարան. Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային պրակտիկան և Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգը: Պետություն և իրավունք, Երևան, 2008, N 1-2, էջեր 3-17:
8. Кузнецова Е. В. Институт подсудности в гражданском процессуальном праве Российской Федерации, Дисс. канд. юрид. наук: Москва 2004.
9. Соловьева Т. С. Возвращение искового заявления в гражданском судопроизводстве. Дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов 2006.
10. Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010)12 հանձնարարականը հաստատվել է 2010թ. նոյեմբերի 17-ին:
11. Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine, judgment, 20 հուլիսի թվական:
12. Case of Ginikanwa v. The United Kingdom, judgment, 09 մարտի 1988 թվական:
13. Case of Posokhov v. Russia, judgment, 04 մարտի 2003 թվական, case of Lavents v. Latvia, judgment:
14. Case of Belilos v. Switzerland, judgment, 29 ապրիլի 1988 թվական:
15. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 17.04.2012թ. թիվ ՍԳՈ-1022 որոշումը:
16. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/1020/02/14 քաղաքացիական գործով 24.09.2014թ. որոշումը:
17. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԳ/20761/02/18 քաղաքացիական գործով 20.10.2020թ. որոշումը:

www.ardaratutyunjurnal.com

18. ՀՀ Վճարելի դատարանի 24.07.2009 թվականի թիվ 3-96 (ՎԴ) որոշումը:

19. Определение Конституционного Суда РФ от 4 июня 1998 г. «По жалобе гражданина Генина А.И. на нарушение его конституционных прав пунктом 1 части 2 ст. 122 ГПК РСФСР»// СЗ. 1998. N 30.

Անի Միկաելյան

Заместитель начальника отдела правового обеспечения министерства юстиции РА, преподаватель кафедры гражданского судопроизводства юридического факультета ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Юридические последствия нарушение правил подсудности на стадии принятия искового заявления

В данной статье рассматриваются вопросы юридических последствий нарушения правил подсудности на стадии возбуждения гражданского дела. В статье автор предлагает собственную версию определения института подсудности исходя из термина “суд, созданный на основании закона”. Кроме того, предметом изучения данной статьи являются вопросы о возвращении искового заявления на том основании, что дело не подсудно данному суду и возможность обжалование этого решения.

Ключевые слова: “суд, созданный на основании закона”, подсудность, подведомственность, нарушение правил подсудности, возвращение искового заявления.

Ani Mikayelyan

Deputy head of Legal Support Department at Ministry of Justice of the Republic of Armenia. Lecturer of the Chair of Civil Procedure, YSU, Faculty of Law

SUMMARY

The legal consequences of violation of the rules of jurisdiction at the stage of acceptance of the statement of claim

The article is devoted to the issues related to the legal consequences of violations of the rules of jurisdiction at the stage of acceptance of the statement of claim. In the article the author offers her own version of the definition of the jurisdiction based on the term a tribunal established by law. In addition, the subject matter of this article is the question of returning the statement of claim on the grounds that the case is not within the jurisdiction of that court and the possibility of appealing against this decision.

Key words – “A tribunal established by law”, jurisdiction, jurisdiction, violation of the rules of jurisdiction, return of complaints.

Բնագիրը ներկայացվել է 19.02.2021թ.

Ընդունվել է տպագրության 23.02.2021թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է) իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Հովհաննիսյանը